

die verschillen raakte 'zigeuner' in onbruik. In officiële stukken spreekt men van Roma en Sinti. Omdat ik geen scheldwoord wil bezigen, zal ik in de rest van dit stuk de verzamelnaam Roma gebruiken, soms nader gespecificeerd als Sinti of Sinto (enkelvoud).

Wat alle Roma gemeen hebben is de liefde voor muziek. Meer dan legendarische vrolijkheid hoort muziek bij het volk. Vandaar dat veel componisten van burgerafkomst inspiratie hebben geput uit bestaande Romamuziek: Liszt, Brahms, Bartók, Dvorak, Bizet, Albéniz, Enescu, Korsakov, Luna, Lorca, Rodrigo, de opsomming is verre van compleet. Er stond geen betaling of bedankje tegenover. De veelbezongen vrijheid van Roma was meestal vogelvrijheid waarin geen auteursrechten pasten. Maar soms betaalde muziek zich uit in leven in plaats van in geld. Dat ondervond Djan-go Reinhardt, een Belgische Sinto en gitarist die tijdens de Duitse bezetting in Frankrijk furore maakte met zijn Quintette Hot Club de France. Niet alleen door zijn Sinti-achtergrond tartte hij de nazi's, ook door zijn muziek. Jazz was 'zwarte muziek' en door Hitler verboden. Maar Reinhardts virtuositeit bezorgde hem zo veel fans, onder wie ook Duitsers, dat hij kon blijven optreden en zelfs een Jiddisch lied als *'Bei mir bist du schön'* kon spelen. In 1943 nodigde het Duitse opperbevel hem uit naar Berlijn te komen. Dat vertrouwde hij niet, hij vluchtte, maar werd opgepakt aan de grens tussen Frankrijk en Zwitserland. Luftwaffe-officier Dietrich Schulz-Koehn, bijgenaamd 'Doktor Jazz' en groot fan van Reinhardt, behoorde hem voor deportatie.

MEDISCHE EXPERIMENTEN

Heel anders liep het af met de negenjarige Settela Steinbach, een Sinti meisje. De foto van hoe ze naar buiten keek uit de goederenwagon waarin ze naar Auschwitz zou reizen werd iconisch. In mei 1944 werden 245 Nederlandse Roma en Sinti, onder wie Settela, opge-

pakt en via kamp Westerbork naar Auschwitz gedeporteerd. Slechts 30 keerden terug. In de vernietigingskampen, zoals Birkenau II, kregen de Roma een driehoek of alleen – dat ging namelijk sneller – een tatoeage van de letter Z plus het identificatienummer. Misschien wel het ergste wat hun vóór de dood kon gebeuren, was een onderwerping aan medische experimenten door kamparts Josef Mengele, die zich uitleefde op Roma-kinderen en dan bij voorkeur op tweelingen. 'Porajmos' noemen Roma de genocide zelf, wat ver-slinding betekent. Een andere Romani-term is 'Samudaripen' (massamoord). De ramingen van het aantal slachtoffers liepen lange tijd sterk uiteen. Inmiddels staat vast dat 1,5 miljoen Roma door de nazi's zijn vermoord, in de werkkampen, in de gaskamers en bij standrechtelijke executies. Dat het zolang heeft geduurd om de omvang te achterhalen heeft ongetwijfeld te maken met de rommelige administratie, de pogingen van Roma zich aan controle te onttrekken en ook de vlucht naar voren: ontkenning van de identiteit om het vege lijf te redden.

EUROPEES PATERNALISME

Nog altijd zijn Roma zondebokken in tijden van tegenspoed. De geschiedenis van de Porajmos heeft daar niets aan veranderd, in weerwil van de monumenten in Amsterdam en Berlijn en de struikelstenen in plaveisel. Nog altijd leeft het merendeel van de 12 miljoen Roma en Sinti als minderheid in de schaduw van Europa's burgerbevolking. Werk is schaars, school een luxe. Bijzonder tragisch is dat de Europese Commissie paternalisme bedrijft, oftewel verholen racisme. In plaats van samen te werken met kritische Roma en Sinti, omringen topambtenaren zich met gehoorzame jaknikkers die een leuk salaris opstrijken maar het contact met hun eigen achterban hebben verloren. Ondanks de met veel bombarie uitgedragen normen en waarden is de Euro-

Tekening van de Oostenrijkse Roma-kunstenares en schrijfster Ceija Stojka (1933-2013) op basis van haar ervaringen in de concentratiekampen Dachau, Auschwitz-Birkenau en Bergen-Belsen. Van haar 200 families overleefden slechts zes personen de Tweede Wereldoorlog.

pese Unie allereerst een groep natiestaten, waar volken zonder hoofdstad en premier het nakijken hebben. Het meest geslaagde project ter verheffing van Roma en Sinti werd bekostigd door Japan en één van de scherpste reacties op Europees 'antiziganisme' kwam uit Joodse kringen.

Het samen optrekken van Joden en Roma verdient nadere aandacht. Nu de gruwelen van de Holocaust verbleken door de tijd, de laatste getuigen sterven en demonstranten zich tooien met sterren, zien we dat angst en onvrede opnieuw worden afgewenteld op Joden en Roma, de oude zondebokken, aangevuld met nieuwe, migranten. Kransleggingen zijn niet voldoende. Geschiedenisonderwijs is een eerste vereiste. In intellectuele kringen zijn veel gemengde huwelijken tussen Roma en Joden. De historica Ágnes Daróczi publiceerde met haar man, de Joodse arts János Bárony, het boek *Pharrajimos*. De Jenische dichteres Mariëlla Mehr is van Joodse afkomst, Joodse en Romani wortels had ook Valery Novoselski, de oprichter van het Roma Virtual Network. Ook Roma-

ni-namen verwijzen net als Joodse vaak naar kleuren en in de Romani achternaam Kahn herken je de naam Cohen. Toch zijn Roma er nooit of tenminste nóg niet in geslaagd zich te organiseren en een vuist te maken.

Is er dan niets veranderd? Vooraanstaande Sinti musici zoals Paulus Schäfer en het Rosenberg Trio reizen de hele wereld af, zij het niet meer in huifkarren maar per trein of vliegtuig. Het werk van beeldende kunstenaars zoals Bruno Morelli wordt hogelijk gewaardeerd. Maar zijn ze rolmodellen voor de straatarme Roma in getto's of zijn ze daar amper bekend? Als mensen zonder geld en macht geen aanspraak kunnen maken op universele rechten als onderwijs en gezondheidszorg, ontstaat er weer een tweedeling tussen 'asocialen' en burgers. Dat is funest voor de rechtsstaat die de EU claimt te zijn. Als almaar meer politici van rechtse en extreemrechtse huize de tweedeling etnisch gaan duiden, zijn we terug in de jaren dertig van de vorige eeuw. ●